

บทเล่าเรื่องในงานแสดงดนตรีเวียดนาม ณ หอแสดงดนตรีวิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล
วันพฤหัสบดีที่ 25 สิงหาคม 2554 | มี 5 หน้า

ไม้ไผ่และโลหะ

เมื่อหลายพันปีมาแล้ว

ในดนตรีเวียดนามกับไทย

โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ

① ดนตรีเวียดนามกับดนตรีไทย

เป็น “เครือญาติ” วัฒนธรรมร่วมของคนตรีสุวรรณภูมิ

ดนตรีเวียดนามกับดนตรีไทย มีรากเหง้าเก่าแก่อยู่ในอุษาคเนย์ราว 5,000 ปีมาแล้ว เป็น “เครือญาติ” วัฒนธรรมร่วมของคนตรีสุวรรณภูมิ บนผืนแผ่นดินใหญ่อุษาคเนย์ มีความเป็นมายาวนานร่วมกันอย่างแยกไม่ได้

เช่นเดียวกับดินแดนและผู้คนในเวียดนามและไทยมีพัฒนาการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับดินแดนและผู้คนสุวรรณภูมิ รวมทั้งบรรพชนคนเวียดนามกับคนไทย นับเป็นส่วนหนึ่งอย่างแยกไม่ได้จากบรรพชนคนสุวรรณภูมิและประวัติศาสตร์สุวรรณภูมิ

เหตุที่ทุกวันนี้ต้องแยกกัน มาจากการล่าอาณานิคมของเจ้าอาณานิคมยุโรปเมื่อ 100 ปีที่แล้ว (ตรงกับแผ่นดินรัชกาลที่ 4, 5)

กระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ราวหลัง พ.ศ. 2488 ทำให้เกิดเส้นกั้นอาณาเขตแบ่งแต่ละประเทศออกจากกัน แล้วตัดขาดความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่เคยมีตั้งแต่หลายพันปีมาแล้ว แต่พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมยังสืบเนื่องคล้ายคลึงกัน

ดนตรีมีประวัติศาสตร์สังคม

ประวัติศาสตร์ของดนตรีและเพลงคลุกเคล้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ, การเมือง, สังคม ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มตราบจนถึงปัจจุบันและอนาคต

กำเนิดของดนตรีและเพลงไม่ได้มีขึ้นเพื่อความสนุกสนานของมนุษย์ทั้งในแง่ส่วนตัวและส่วนรวม

แต่มีขึ้นเพื่อวิงวอนร้องขอในพิธีกรรมเพื่อความอยู่รอดของคนและชุมชนยุคดึกดำบรรพ์ เช่น ขอให้หายเจ็บไข้ได้ป่วย, ขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล เพื่อให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเติบโตอุดมสมบูรณ์มีกินเลี้ยงชีวิตตลอดฤดูกาล

ต่อมาดนตรีและเพลงมีพัฒนาการเป็นเครื่องมือนักดีลีทซ์ของอำนาจรัฐ ก่อนจะเป็นสินค้าอุตสาหกรรมทรงพลัง トラバจนปัจจุบัน

ไม่ได้มาจากอินเดียและจีน

ดนตรีเวียดนามและดนตรีไทย มีพัฒนาการร่วมกันกับดนตรีสุวรรณภูมิ อยู่ในภูมิภาคอนุชาคเนย์ราว 5,000 ปีมาแล้ว ไม่ได้มีกำเนิดจากอินเดียและจีน

แต่สมัยหลังๆรับเครื่องดนตรีดีลีทซ์จากอินเดียและจีนเข้ามาประสมเพิ่มเติม

มโหระทึก ไม่มีในวัฒนธรรมจีน เป็นต้นตระกูลฆ้องมีแหล่งผลิตอยู่ในสุวรรณภูมิยุคดึกดำบรรพ์ราว 3,000 ปีมาแล้ว บริเวณต่อเนื่องที่ต่งเซิน (ในเวียดนาม)

② 5,000 ปีมาแล้ว “วัฒนธรรมไม้ไผ่”

ใช้ทำเครื่องดนตรีแรกสุดของอนุชาคเนย์

5,000 ปีมาแล้ว บรรพชนสุวรรณภูมิเริ่มทยอยหยุดร่อนเร่ แล้วตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่เป็นที่บางแห่งรวมกันเป็นชุมชนหมู่บ้านขนาดเล็ก

คนเหล่านี้ใช้เครื่องมือทำจากหิน เรียกภายหลังว่าขวานหิน หรือเครื่องมือหิน ขณะเดียวกันก็ใช้ไม้ไผ่ไปด้วย

รู้จักทำนาปลูกข้าวเหนียวกินเป็นอาหารหลัก, เลี้ยงวัวควายไว้ใช้งาน, ทอผ้า, ทำลูกปัดเป็นเครื่องรางป้องกันผีร้าย, มีพิธีทำศพ

คนร้องเพลงเล่นดนตรี เมื่อ 5,000 ปีมาแล้ว เป็นบุคคลพิเศษเพศหญิง อาจเป็นหมอผี, หมอมด, ฯลฯ หัวหน้าพิธีกรรม หรือหัวหน้าเผ่าพันธุ์

5,000 ปีมาแล้ว ไม่มีอาชีพนักร้อง นักดนตรี เพราะทั้งชุมชนมีวิถีชีวิตเหมือนกันหมด คือทำมาหากินด้วยการทำไร่ไถนาหาปลาหาเนื้อและของป่า แต่มีบางคนได้รับยกย่องเป็นพิเศษจากชุมชนให้ร้องเพลงเล่นดนตรี

เครื่องดนตรีเป็นเครื่องมือดีลีทซ์ ไม่ใช่สมบัติส่วนตัวของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นสมบัติรวมของชุมชนให้บุคคลพิเศษเก็บรักษาไว้

การร้องเพลงเล่นดนตรีเมื่อ 5,000 ปีมาแล้ว ไม่ใช่เพื่อความบันเทิงรื่นรมย์สนุกสนานส่วนตัวของใครคนใดคนหนึ่ง (เหมือนปัจจุบัน) แต่ต้องร้องและเล่นในพิธีกรรมดีลีทซ์เท่านั้น แม้ทำเสียงสัตว์ที่จะจับเป็นอาหารก็นับเป็นพิธีกรรมดีลีทซ์ด้วย

1. ติไม้ไผ่

5,000 ปีมาแล้ว คนสุวรรณภูมิเริ่มทำเครื่องดนตรี “วัฒนธรรมไม้ไผ่” เพื่อพิธีกรรมสื่อสารวิงวอนร้องขอต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ คือผีบรรพชน โดยใช้ไม้ไผ่ขนาดต่างๆทำเครื่องมือ มีชื่อเรียก

สมัยหลังว่า เกราะ, โกร่ง, กรับ แล้วยกย่องเป็นเครื่องมือศักดิ์สิทธิ์มี“ผี”สิงอยู่ในเครื่องมือ

ไม้ไผ่ทำเกราะกับโกร่งนี่เองเป็นต้นแบบของโปง ใช้แขวนตีบอกสัญญาณ แล้วพัฒนาเป็นกลองไม้ กระทั่งปัจจุบันคือกลองเพล แขวงตามวัด มีทั่วไปทุกหนทุกแห่งในสุวรรณภูมิ บางที่เรียกกลองทัดในวงปี่พาทย์

กระบอกไม้ไผ่เป็นปล้องๆ ตัดมาวางเรียงกันหลายปล้อง ใช้ตีปล้องละหนึ่งเสียงได้หลายเสียง ต่อมาภายหลังจะมีพัฒนาการจนเรียกเครื่องมืออย่างนี้ว่า ระนาด

ระนาดหิน ไม่เคยมีจริง แต่หินเป็นท่อนๆ แ่่งๆ พบในหลุมศพดึกดำบรรพ์ ล้วนเป็นขวานหิน ยาวใช้ในพิธีกรรมฝังศพ

2. เป่าไม้ไผ่

แขนงไม้ไผ่เล็กๆ ทำให้กลวง หรือใช้ไม้ตระกูลไม้ไผ่ เช่น ไม้ซาง เอาด้านหนึ่งใส่ปากอมแล้วเป่า เรียก ปี่จุ่ม ยังมีในล้านนาและชาติพันธุ์ผู้ไทในเวียดนาม

ถ้าเสียบกับลูกน้ำเต้าแห้งแล้วเป่าได้เสียงเดียวเรียกชื่อภายหลังว่า ปี่น้ำเต้า

ปี่น้ำเต้า ใช้ไม้ไผ่, ไม้้อ, ไม้ซาง เสียบเข้าไปในผลน้ำเต้าแห้ง แล้วเป่าทางขั้วน้ำเต้าเป็นเสียงได้เสียงเดียว แต่เสียงเบา

ต่อมาเอาไม้ไผ่, ไม้้อ หลายอันเสียบเรียงกัน เป่าได้หลายเสียง เรียก แคน

แม้ปัจจุบันจะใช้ไม้จริงทำที่เป่าแทนผลน้ำเต้า มีไม้ซางเสียบเป็นแผง ก็ยังเรียกที่เป่านี้ว่า เต้า แคน สืบนามน้ำเต้าไว้

น้ำเต้า เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของคนในสุวรรณภูมิ เพราะเชื่อว่าคนเกิดจากน้ำเต้าปุง เป็นพี่น้องกัน 5 คน มี มอญ, เขมร, ไทย, ลาว, และเวียดนาม เป็นคนสุดท้อง

③ 3,000 ปีมาแล้ว “วัฒนธรรมข้มอง”

เป็นสัญลักษณ์เครือญาติอุษาคเนย์

3,000 ปีมาแล้ว คนในสุวรรณภูมิก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รู้จักถลุงและหลอมโลหะ เช่น สัมฤทธิ์, เหล็ก ทำเครื่องมือเครื่องใช้ จัดเป็นยุคโลหะ แต่อาจเรียกยุคสุวรรณภูมิ

มีคนภายนอกเดินทางไปมาหาสู่บนเส้นทางคมนาคมการค้าข้ามภูมิภาค ทั้งทางบกและทางทะเลเสียบชายฝั่ง ทำให้ชุมชนหมู่บ้านมีคนมากขึ้น แล้วเติบโตกระจายไปทั่วภูมิภาค

ชุมชนหมู่บ้านขยายตัวจนเป็นเมือง แล้วเป็นรัฐขนาดเล็ก มีคนชั้นปกครอง มีระบบการปกครองแบ่งคนเป็นระดับชั้นอย่างกว้างๆ

คนในบ้านเมืองเหล่านี้นับถือศาสนาผี ต่อไปข้างหน้าจะติดต่อกับชมพูทวีป (อินเดีย) แล้วเลือกรับศาสนาพราหมณ์และพุทธ

1. ฆ้อง

เครื่องดนตรีทำด้วยโลหะชุดแรก จัดอยู่ใน “วัฒนธรรมฆ้อง” เป็นโลหะผสมเรียกสัมฤทธิ์ ประกอบด้วย ทองแดง+ ดีบุก+หรือตะกั่ว

เครื่องดนตรีโลหะ “วัฒนธรรมฆ้อง” ทำเลียนแบบเครื่องดนตรีวัฒนธรรมไม้ไผ่ที่มีมาแต่ยุคก่อนแล้วยังทำเครื่องมือแบบอื่นๆด้วย เช่น ลูกกระพรวน, โปง, ฯลฯ ที่สำคัญคือลิ้นแคน

ฆ้องที่วางเรียงมีหลายเสียงลดหลั่นเป็นวิธีการเลียนแบบกระบอกไม้ไผ่ที่มีมาก่อนมีร่องรอยเหลือให้เห็นอยู่ในกาเมลันของอินโดนีเซีย

เมื่อมนุษย์ค้นพบโลหะ แล้วมีเทคโนโลยีก้าวหน้าถลุงและหล่อโลหะได้ ทำให้เกิดคนชั้นนำมีอำนาจและมีบิรวารสร้างสรรค์วัฒนธรรมฆ้อง ขณะที่คนชั้นล่างใช้วัฒนธรรมไม้ไผ่ที่มีมาแต่เดิม

“วัฒนธรรมฆ้อง” เก่าสุดอายุราว 3,000 ปีมาแล้ว พบที่ยูนนาน, กวางสี (ในมณฑลทางใต้ของจีน) และที่ตงเซิน (ในเวียดนาม)

มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น กลองทอง (ลาว), ฆ้องบั้ง (ลาว), กลองกบ (กะเหรี่ยง), ฯลฯ ชื่อที่แพร่หลายในประเทศไทยคือ มโหระทึก

“วัฒนธรรมฆ้อง” เป็นสัญลักษณ์ร่วมเฉพาะภูมิภาคอุษาคเนย์ มีแหล่งกำเนิดบนผืนแผ่นดินใหญ่ เช่น จีน (ยูนนาน, กวางสี), เวียดนาม แล้วแพร่กระจายลงปทางหมู่เกาะทะเลใต้ เช่น อินโดนีเซีย, ฟิลิปปินส์, ฯลฯ มีใช้ในทุกกลุ่มชาติพันธุ์สืบเนื่องถึงทุกวันนี้

ฆ้องเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และความ เป็นใหญ่ หมายถึงเครื่องตีทำด้วยโลหะผสมเรียกสัมฤทธิ์ มีรากเหง้าจากมโหระทึก

ระฆัง-ระฆัง

คำว่าฆ้องมีรากจากภาษาตระกูลชวา-มลายู ว่า gong คู่กับ ระฆัง ใช้ไม้ตีจากข้างนอก เอกสารโบราณใช้คู่กันว่า ระฆัง-ระฆัง หรือ รั้งฆ้อง-รั้งฆัง ก็มี

โลกตะวันตกรับอิทธิพลฆ้อง-ระฆัง จากอุษาคเนย์ แล้วทับศัพท์คำ gong ไปใช้ในภาษาตะวันตกด้วย

gong ของอุษาคเนย์ ต่างจาก bell ของตะวันตก เพราะ gong ตีจากข้างนอก แต่ bell ตีจากข้างใน (มีลูกกระทบแขวนข้างใน bell)

ระฆังหิน ไม่เคยมีจริง

แต่หินที่มีรูผูกเชือกแขวนไว้ในพิพิธภัณฑสถานล้วนเป็นสมอเรือโบราณที่เลือกจากก้อนหินธรรมชาติ แล้วเอามาเจาะรูผูกเชือกหย่อนลงน้ำเพื่อถ่วงให้เรือนิ่งเมื่อจอด

สมอ, ถมอ เป็นคำเขมร แปลว่า หิน

2. แคน

แคน หมายถึง เครื่องเป่ามีลิ้นทำด้วยโลหะบางเฉียบ และมีหลายเสียง ทำจากไม้ซางหลายอันเสียบลูกน้ำเต้าแห้ง

พบหลักฐานเก่าสุตราว 3,000 ปีมาแล้ว ในยูณนาน (จีน) และเวียดนาม ต่อมาพบกระจายทั่วอุษาคเนย์ทั้งผืนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะ

แคนสมัยแรกๆ มีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือลูกน้ำเต้า และไม้กู่แคน

ลูกน้ำเต้า เป็นกระเปาะใช้เป่าลมเข้าไป เมื่อแรกก็เรียกลูกน้ำเต้า หรือน้ำเต้าแคน ภายหลังคำกร่อนลงเหลือเพียงเต้าแคน หรือเต้าเฉยๆ

แม้เปลี่ยนจากลูกน้ำเต้าจริงๆเป็นไม้แก่นแล้วก็ยังคงรักษาชื่อเดิมเรียกว่าเต้าแคนถึงทุกวันนี้(เต้า หมายถึง นม, รวม, ประชุม, ชุมนุม)

ไม้กู่แคน สมัยแรกๆ อาจเป็นจำพวกไม้้อหรือไม้รวกหรือไม้เฮียะ ฯลฯ

3. คน

ปี่, ซ้อง, กลอง เป็นเครื่องมือหลักของวงประโคมราว 3,000 ปีมาแล้วนี้ ประกอบด้วย ปี่น้ำเต้า, ซ้องสัมฤทธิ์ (กลองทอง, มโหระทึก), กลองไม้ (กลองทัด)

คนทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาทั้งปวงต้องเป็น ผู้หญิง เพราะผู้หญิงในสังคมดึกดำบรรพ์ได้รับการยกย่องเป็นหัวหน้าพิธีกรรม และผีบรรพบุรุษจะเข้าถึงในร่างทรงของผู้หญิง คือ หมอผีเท่านั้น

มีตัวอย่างพิธีเลี้ยงผีของชุมชนหมู่บ้านทั่วไปในภูมิภาคอุษาคเนย์ ล้วนมีผู้หญิงเป็นร่างทรงทั้งนั้น ผีเหล่านี้ไม่ลงร่างทรงที่เป็นผู้ชาย

ความรู้ความสามารถพิเศษต่างๆเรียกงานช่างเป็นของผู้หญิง เช่น ดีหม้อ, ทอผ้า, ฯลฯ ดังกรณีภาชนะลายเขียนสีในวัฒนธรรมบ้านเชียง ราว 3,000-4,000 ปีมาแล้ว ล้วนเป็นฝีมือผู้หญิง แม้ทุกวันนี้หมู่บ้านในภาคอีสานยังมีประเพณีทำภาชนะด้วยวิธีดีหม้อ ก็ล้วนฝีมือผู้หญิง

ประเพณีเล่าเรื่องด้วยคำคล้องจองอย่างมีทำนองและมีดนตรีคลอประกอบ(ต่อไปจะเรียกว่าเพลง) มีหลักฐานเก่าสุตราว 3,000 ปีมาแล้ว เป็นลายเส้นบนเครื่องมือสัมฤทธิ์พบที่ภาคเหนือของเวียดนาม เป็นรูปหมอแคนผู้หญิงทำท่าเป่าแคน แล้วมีหมอลำผู้หญิงหรือช่างขับช่าช่างฟ้อนผู้หญิงทำท่าทางเข้าทำนองอยู่ด้วย

นั่นไม่ใช่การแสดงสนุกสนานอย่างทุกวันนี้ หากเป็นการละเล่นศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมขอฝน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของเผ่าพันธุ์และชุมชน